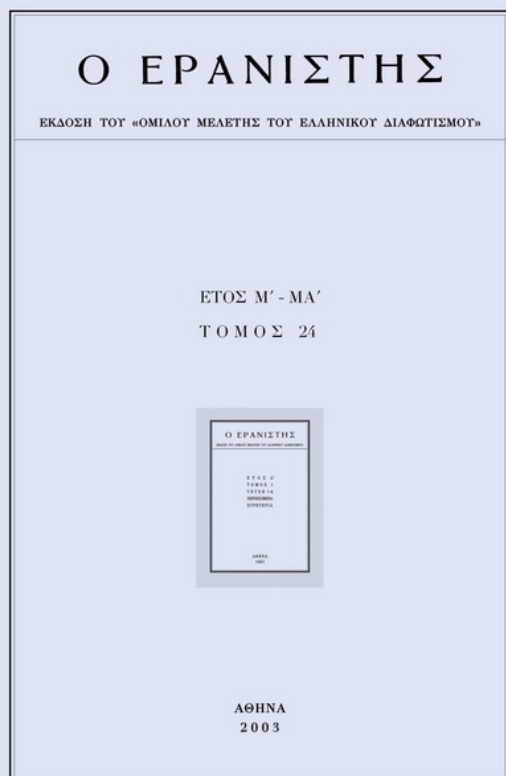


The Gleaner

Vol 24 (2003)



Ο κώδικας «Κριτίου» είναι του Νικολάου Καρατζά

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος

doi: [10.12681/er.10](https://doi.org/10.12681/er.10)

To cite this article:

Αποστολόπουλος Δ. Γ. (2003). Ο κώδικας «Κριτίου» είναι του Νικολάου Καρατζά. *The Gleaner*, 24, 125–137. <https://doi.org/10.12681/er.10>

Ο ΚΩΔΙΚΑΣ «ΚΡΙΤΙΟΥ»
ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΡΑΤΖΑ

Προβλήματα πατρότητας
του χφ 974 τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας

I

Ο ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΜΠΡΟΣ, δημοσιεύοντας στὰ 1907 τὴ μελέτη του «Νικόλαου Κριτίου τοῦ Μεγάλου Ἐκκλησιάρχου, Συλλογὴ αὐτογράφων ἐπιστολῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος»,¹ ἐπέσυρε τὴν προσοχὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κοινοῦ σὲ ἓναν «πολύτιμον κώδικα» ποὺ ἐντόπισε στὴν Ἀθήνα, στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἰωάννη Δ. Ράλλη. Πρόκειται πραγματικὰ γιὰ ἓναν σημαντικὸ κώδικα, ἀφοῦ περιέχει συσταχωμένες δεκάδες αὐτόγραφες ἐπιστολὲς Ἑλλήνων τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνα.

Στὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο ὅμως ὀφείλουμε καὶ τὴν προσγραφή τοῦ χειρόγραφου αὐτοῦ κώδικα στὸν μέγα ἐκκλησιάρχη τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τὸν 18ο αἰῶνα Νικόλαο Κριτία, διότι στὸν ἴδιο τὸν κώδικα δὲν ἀναφέρεται κάπου ὅτι ὁ Κριτίας τὸν συγκρότησε· ὁ Σπυρίδων Λάμπρος θεώρησε ὅτι ἐντόπισε τὴν ταυτότητα τοῦ δημιουργοῦ ἀπὸ ἓνα ἐσωτερικὸ τεκμήριο, τὸ ὁποῖο ἐνίσχυσε μὲ ἓνα ἄλλο ἐπικουρικὸ ἐπιχείρημα. Ἐκτοτε, μολοντί ὁ κώδικας, λίγα χρόνια ἀργότερα, πλούτισε τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἔγινε δηλαδὴ περισσότερο προσιτὸς στὸ ἐπιστημονικὸ κοινὸ ὥς τμῆμα μιᾶς δημόσιας βιβλιοθήκης, καὶ ἔτυχε τὸ 1940 μιᾶς πολὺ ἀναλυτικῆς περιγραφῆς ἀπὸ τὸν Νέστορα Καμαριανό,² κανεὶς δὲν ἀμφισβήτησε, ὅσο γνωρίζω, τὴν ἀπόδοση τοῦ Λάμπρου: ὅλοι μιλοῦν γιὰ τὸν «κώδικα Κριτίου» ἀντλώνοντας, πάντα, πολῦτιμο ὕλικὸ ἀπὸ τὰ περιεχόμενά του.³

1. Νέος Ἑλληνομνημὼν 4 (1907), 206–224.

2. Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, τ. 2, Βουκουρέστι 1940, σ. 72–116.

3. Μὲ αὐτὸν τὸν λεγόμενον «κώδικα Κριτίου» δὲν θὰ πρέπει νὰ συγχέεται ἓνας ἄλλος κώδικας ποὺ σώζεται στὸ Ἀρχειοφυλάκιο τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· ὁ κώδικας αὐτὸς εἶναι πράγματι τοῦ Νικόλαου Κριτία, περιέχει ἀντίγραφα πατριαρχικῶν πράξεων καὶ ἔχει καθιερωθεῖ νὰ ὀνομάζεται «Β' κώδιξ Κριτίου».

Ἄν ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ παρουσιάζω ἐδῶ εὐσταθοῦν, ὁ ἀναμφισβήτητα πολὺτιμος αὐτὸς κώδικας, ποὺ ἀπόκειται σήμερα μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 974 στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, δὲν συγκροτήθηκε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Κριτία ἀλλὰ ἀπὸ ἕναν ἄλλο Νικόλαο, τὸν φαναριώτη λόγιο, γραφέα καὶ συλλέκτη χειρογράφων Νικόλαο Καρατζά.

II

Ἄς δοῦμε πρῶτα, μὲ κάθε προσοχή, τὸ βασικὸ ἐπιχείρημα τοῦ Σπυρίδωνα Λάμπρου ποὺ τὸν ὀδήγησε νὰ προσγράψει τὴ συγκρότηση τοῦ κώδικα στὸν Νικόλαο Κριτία.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα ὑπῆρχε ἕνας Πίνακας τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν μὲ αὐξοῦσα ἀρίθμηση. Τὸν πίνακα αὐτὸν ὁ Λάμπρος τὸν ἀναδημοσιεύει στὴ μελέτη του προσθέτοντας σὲ κάθε ἐπιστολὴ τὸν τόπο καὶ τὸ χρόνον γραφῆς τῆς, ὅπως ἀναφερόταν στὸ ἀντίστοιχο ἐπιστολικὸ κείμενο. Στὴ συνέχεια παρουσιάζει τὸ βασικὸ του ἐπιχείρημα. «Ἐκ... τοῦ ἀριθμοῦ 201 τοῦ ἀνωτέρου Πίνακος διδασκόμεθα τίς ὁ συναπαρτίσας τὴν πολὺτιμον ταύτην συλλογὴν». Ἡ ἐπιστολὴ μὲ τὸν ἀριθμὸ 201 εἶχε τὴν ἀκόλουθη ἐπιγραφή στὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων: «Κριτίου τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ διδασκάλου πρὸς τὸν Καισαρείας Νεόφυτον ἀποκριτικὴ καὶ δηλωτικὴ εἰδήσεων διὰ χειρὸς μου». Τὶς τελευταῖες τρεῖς λέξεις ὁ Λάμπρος τίς δημοσιεύει μὲ ἡμίμυρα στοιχεῖα γιὰ νὰ τονίσει τὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο ποὺ θεώρησε ὅτι ἐντόπισε καὶ τὸ ὁποῖο ἀποκαλύπτει τὴν ταυτότητα ἐκείνου ποὺ συγκρότησε τὸν κώδικα, τοῦ Νικόλαου Κριτία. Νὰ διαβάσουμε τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Λάμπρου: «Ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ αὕτη [ἡ μὲ τὸν ἀριθμὸ 201] εἶνε αὐτόγραφος τοῦ Κριτίου, γραφεῖσα τῷ 1748 [=1742], καθ' ἃ καὶ ἡ ἐπομένη ὑπ' ἀρ. 202, γραφεῖσα τῷ 1756 [=1748].⁴ Καὶ φαίνεται μὲν ἀληθῶς ἡ ἐπιμελελημένη γραφὴ τοῦ Πίνακος ἐκ πρώτης ὀψεως διάφορός πως τῆς κατ' ἐπειξιν γραφῆς τῶν δύο ἐπιστολῶν, ἀλλ' οὐδεὶς δισταγμὸς χωρεῖ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ γράψαντος τὸν Πίνακα, ὅτι εἶνε αὐτὸς ὁ Νικόλαος Κριτίας, ὅστις, ἐπωφελούμενος τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ὡς μεγάλου ἐκκλησιάρχου,

4. Ἐνῶ στὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων ποὺ ἀναδημοσιεύει ὁ Λάμπρος δίνει τίς ὁρθές χρονολογίες, ἐδῶ, ἀπὸ lapsus calami, δίνει τὴ χρονολογία τῆς ἐπόμενης ἐπιστολῆς: 1748 ἀντὶ γιὰ 1742, 1756 ἀντὶ γιὰ 1748. Τὰ κείμενα καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἐπιστολῶν τὰ δημοσίευσε πρόσφατα, ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, δίνοντας μάλιστα καὶ σὲ πανομοιότυπο τὰ σχετικὰ φύλλα (φ. 323^v καὶ 324^{v-v}), ἡ Ἑλένη-Νίκη Ἀγγελομάτη-Γουσγκαράκη, «Νικόλαος Κριτίας. Βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ», *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά* 1 (1984), 339–341 καὶ πίνακες μῆ–ν'.

εὐλόγως ἡδύνατο νὰ συγκροτήσῃ τὴν συλλογὴν ταύτην, ἅτε μέγα δυνάμενος ἐν τῷ πατριαρχείῳ». Μὲ ἄλλα λόγια τὸ βασικὸ ἐπιχέρισμα τοῦ Λάμπρου ἐπικυρώνεται ἢ ὅχι ἀπὸ τὸ ἂν εἶναι τὸ ἴδιο χέρι ἐκεῖνο ποὺ ἔγραψε τὶς ἐπιστολὰς αὐτὲς μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἔγραψε τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα.

III

Τὸ πρῶτο λοιπὸν ζήτημα ποὺ τίθεται εἶναι ἂν ἡ ἀρ. 201 ἐπιστολὴ στὴν ὁποία ὁ Νικόλαος Κριτίας ἀπευθύνεται στὸν Καίσαρ εἰς Νεόφυτο εἶναι γραμμένη ὁλόκληρη ἀπὸ τὸ χέρι του. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀρνητικὴ. Ἄλλος ἔχει γράψῃ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς· ὁ Κριτίας ἔγραψε μὲ τὸ χέρι του μόνον τὴν ἀποφώνησίν της καὶ σημείωσε τὸ ὀφείκειο καὶ τὸ ὄνομά του:

τῆς ὑμετέρας θεοσεβεστάτης πανιερότης,

ὅπως εἰς τοὺς ὁρισμούς,

ὁ μέγας ἐκκλησιαάρχης Κριτίας,

εἶναι οἱ αὐτόγραφοι φράσεις του.⁵ Ἀντίθετα ἡ ἐπόμενη ἐπιστολή, ἡ ἀρ. 202, ποὺ ἀπευθυνόταν στὸν μέγα ποστέλνικο Δημητράσκο εἶναι ὁλόκληρη γραμμένη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαάρχου.

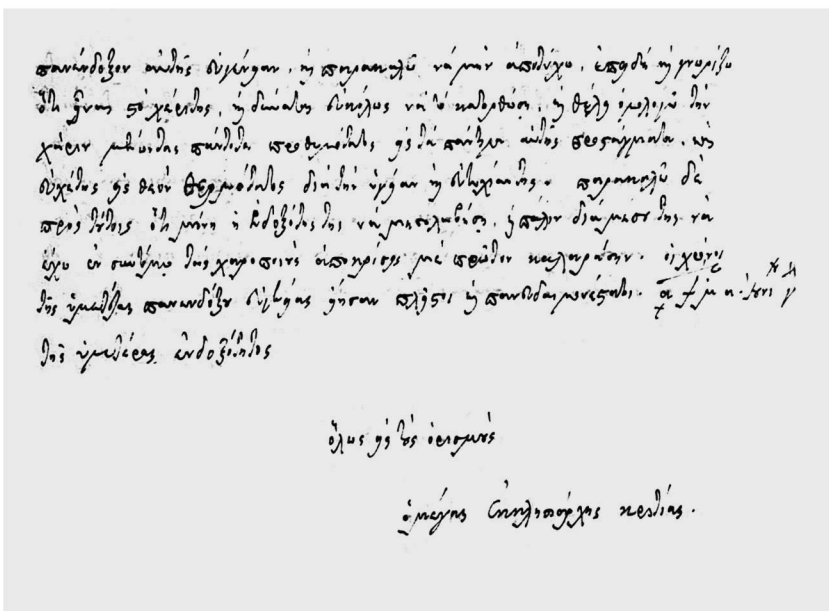
Τὸ ὅτι δύο χέρια ἔχουν γράψῃ τὴν πρώτη ἐπιστολὴ διαπιστώνεται ἀπὸ τὸ διαφορετικὸ ὕψος τῶν γραφῶν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπιμέρους ἰδιαιτερότητες ποὺ ἐντοπίζουμε. Βέβαια τὸ δεῖγμα γραφῆς τοῦ Κριτία στὴν πρώτη ἐπιστολὴ περιορίζεται σὲ τρεῖς μόνον φράσεις, ἄφθονο ὥστόσο ὕλικὸ γιὰ ἀσφαλέστερη σύγκρισιν μᾶς δίνει ἡ ἐπόμενη, αὐτόγραφη στὸ σύνολό της, ἐπιστολή του. Παρατηροῦμε λοιπὸν πῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διαφορὰ στὸ ὕψος τῶν δύο γραφῶν, ὁ πρῶτος ἔχει ἓναν ἰδιαιτέρο τρόπο νὰ γράφῃ τὶς κεραῖες ὁρισμένων γραμμῶν — τοῦ μ γιὰ παράδειγμα, καθὼς σχηματίζει καμπύλη πολὺ χαρακτηριστικὴ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τὴν κεραία τοῦ γράμματος ρ —, πράγμα ποὺ δὲν παρατηρεῖται στὴν πιὸ στρωτὴ γραφὴ τοῦ Κριτία.

Μὲ τὸν ἴδιον ἐπιτηδευμένον τρόπο εἶναι γραμμένα τὰ γράμματα μ καὶ ρ, ποὺ πήραμε ὡς παράδειγμα, καὶ στὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων ποὺ προτάσσεται στὸν κώδικα (βλ. ἐδῶ, σ. 130, πανομοιότυπο τοῦ φ. 1'). Κατὰ συνέπεια θὰ γνωρίσουμε ἐκεῖνον ποὺ συγκρότησε τὸν κώδικα καὶ ἔγραψε τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων ἐπιστολικῶν κειμένων, ἂν ἀναγνωρίσουμε τὴν

5. Βλ. τὸ πανομοιότυπο ποὺ ἀκολουθεῖ ἅς σημειωθεῖ πῶς κάποιον νεότερο «βάνανσο» χέρι ἔχει ἐπαναλάβῃ τὸ κείμενο τῆς ἀποφώνησιν τοῦ Κριτία.

ταυτότητα ἐκείνου ποὺ ἔγραψε τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς ποὺ ὑπέγραψε ὁ Κριτίας.

Ἡ χαρακτηριστικὴ αὐτὴ γραφὴ ἀνήκει στὸν Νικόλαο Καρατζά. Ἡ ἰδιοτυπία τῆς γραφῆς του ἀλλὰ καὶ ἡ μαρτυρημένη, ἀπὸ πολλὰς πιά περιπτώσεις, συνήθειά του νὰ συγκροτεῖ χρηστικούς πίνακες καὶ νὰ τοὺς προσθέτει στὰ χειρόγραφα ποὺ ἀποκτοῦσε ἢ συγκροτοῦσε ὁ ἴδιος μᾶς ὁδηγοῦν μὲ κάθε ἀσφάλεια στὸν Νικόλαο Καρατζά.⁶ Ἡ πιστοποίηση ὡστόσο τῆς ταυτότητάς του ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο τεκμήριο.



Χρ 974 Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, φ. 324^ν: τὸ τελευταῖο τμήμα τῆς ἰδιόγραφης, στὸ σύνολό της, ἐπιστολῆς τοῦ Νικολάου Κριτία

Ἡ ἐπιστολὴ στὴν ὁποία συναντοῦμε νὰ συνυπάρχουν ἡ γραφὴ τοῦ Καρατζά καὶ ἐκείνη τοῦ Κριτία ἔχει ἡμερομηνία γραφῆς «δ' ἰουλίου, αψλβ^ο». Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1732 μποροῦσαν νὰ συνυπάρχουν στὸν ἴδιο τόπο τὰ δύο αὐτὰ πρόσωπα; Ὁ Νικόλαος Κριτίας ἦταν ὁ φηικιᾶλιος τοῦ Πατριαρχείου Κων-

6. Σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα, ποὺ ἡ ἔρευνα ἔχει ἀποκαλύψει ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζά, ἐπιβεβαιώνεται ἡ συνήθειά του αὐτή.

σταντινουπόλεως πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή· ἀπὸ τὸ ἔτος ὅμως αὐτὸ μαρτυρεῖται νὰ κατέχει τὸ σημαντικὸ ὁφφίκιο τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαρχῆ.⁷ Ὁ Καρατζᾶς μαρτυρεῖται νὰ ἔχει ἓνα μικρότερης σημασίας ὁφφίκιο τοῦ ἰδίου πατριαρχείου, τὸ ὁφφίκιο τοῦ λογοθέτη τοῦ γενικοῦ, ἀπὸ τὴν προηγούμενη χρονιά, τὸ 1731.⁸ Εἶναι κατὰ συνέπεια ὅχι μόνο πιθανὴ ἡ συνύπαρξί τους στὸν ἴδιο τόπο ἀλλὰ καὶ εὐεξήγητες οἱ ὑπηρεσίες ποὺ ὁ νεότερος Νικόλαος Καρατζᾶς προσέφερε στὸν μέγα ἐκκλησιαρχῆ, ὅταν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας πὼς ὁ Καρατζᾶς ἦταν καὶ μαθητὴς τοῦ Κριτία.⁹ Μιὰν ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες αὐτές, ποὺ εἶχε προσφέρει στὸν Κριτία, ἀνακάλεσε ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς στὴ μνήμη του, ὅταν συγκροτοῦσε τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν στὸν κώδικα, καὶ σημείωσε: [ἐπιστολὴ] «Κριτίου τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαρχοῦ καὶ διδασκάλου πρὸς τὸν Καίσαρ εἰς Νεόφυτον ἀποκριτικὴ καὶ δηλωτικὴ εἰδήσεων [γεγραμμένη] διὰ χειρὸς μου».

Ἡ ἀπόδοση τῆς δημιουργίας τοῦ κώδικα στὸν Καρατζᾶ συνενιφέρει καὶ τὴν ἀκύρωση τοῦ πρόσθετου ἐπιχειρήματος ποὺ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος παρουσίασε γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν προσγραφή τοῦ κώδικα στὸν Νικόλαο

7. Ἡ νεότερη ἐργασία γιὰ τὸν Νικόλαο Κριτία (ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία) εἶναι τῆς Ἑλένης-Νίκης Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Νικόλαος Κριτίας...»· δημοσιεύτηκε στοὺς δύο πρώτους τόμους τοῦ περιοδικοῦ *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά* 1 (1984), 281–402· 2 (1986), 197–303. Τὰ βιογραφικὰ του στὶς σ. 289–308 τοῦ πρώτου τόμου. Χρήσιμη εἶναι πάντα, γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα ποὺ δημοσιεύει, ἡ μελέτη τοῦ Βαγγέλη Σκουβαρᾶ, «Νικόλαος Κριτίας Προусаεύς. Τὸ στόμα τῆς συνόδου (Συμβολὴ στὴ βιογραφία του)», *Μικρασιατικὰ Χρονικά* 9 (1961), 53–112.

8. Μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ ὑπογράφει σὲ πατριαρχικὸ γράμμα τῆς 11ης Ἰανουαρίου 1731· βλ. Χ. Γ. Πατρινέλης, «Πατριαρχικὰ γράμματα καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ σημειώματα τοῦ ις'–ιη' αἰῶνος ἐκ τοῦ Κώδικος τοῦ Ἱεράκος (Ἑθν. Βιβλιοθ. Ἑλλ. 1474)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 12 (1962), 142.

9. Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Κριτία πρὸς τὸν Καρατζᾶ· τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Χ. Φιλητά, «Χειρόγραφα», *Πανδώρα* 9 (1858–1859), 443–444 (βλ. καὶ Χ. Γ. Πατρινέλης, «Πατριαρχικὰ γράμματα...», *ὁ.π.*, 143). Τὸ χειρόγραφο περιῆλθε στὴ Βιβλιοθήκη Σπυρίδωνος Λάμπρου καὶ πῆρε τὸν ταξινόμικὸ ἀριθμὸ 24 (βλ. τὴν περιγραφή ποὺ ὁ ἴδιος ὁ κάτοχος συνέταξε, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῶν ἐν Ἀθῆναις Βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἑθνικῆς. Δ' Κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης Σπυρ. Π. Λάμπρου», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 17 (1923), 401–414). Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς στὰ φ. 48^ν–49^ν. Τὸ χειρόγραφο γνώρισε νεότερη περιγραφή ὅταν ἡ Συλλογὴ Λάμπρου περιῆλθε στὸ Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (βλ. Γ. Θ. Ζώρας – Φ. Κ. Μπουμπουλίδης, *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων Σπουδαστηρίου Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Ἀθῆνα 1964, σ. 46–63).

Κριτία. Συγκεκριμένα, ο Λάμπρος είχε υποδείξει έναν άλλο κώδικα,¹⁰ στον οποίο ο Κριτίας είχε φιλοτεχνήσει πίνακες, για να υποδείξει «τὴν τάσιν τοῦ πνεύματος τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου, φιληδοῦντος εἰς τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγωγὴν ὁμοιογενεῶς ὕλης καὶ τὴν σύνταξιν ἐπιμελῶν πινάκων, οἷος καὶ ὁ προτεταγμένος τοῦ κώδικος τῶν ἐπιστολῶν».¹¹ Ἐπιχείρημα ὅμως ποὺ χάνει αὐτόματα τὴν ἀποτελεσματικότητά του, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὰ στοιχεῖα ποὺ δώσαμε πείθουν πὼς δημιουργὸς τοῦ κώδικα ἦταν ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς. Μπορεῖ ὥστόσο κάλλιστα νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ Καρατζᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπίσης «τὴν τάσιν τοῦ πνεύματος» νὰ συγκροτεῖ, ὅπως ἀνέφερα πιὸ πάνω, πίνακες.

Μένει νὰ ἐντοπίσουμε τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Καρατζᾶς συγκρότησε τὸν κώδικα καὶ νὰ ἀναζητήσουμε περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὸ ὕλικό ποὺ χρησιμοποίησε, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐντοπίσουμε κάποια στοιχεῖα γιὰ τὴν πορεία τοῦ κώδικα ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκην τοῦ Καρατζᾶ ὡς τὴ Βιβλιοθήκην τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.

IV

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνουν οἱ περιεχόμενες ἐπιστολές, τὸ 1761 ἀποτελεῖ ἓνα *terminus ante quem*, ἀφοῦ στὴ χρονιά αὐτὴ εἶναι χρονολογημένη ἡ τελευταία ἐπιστολὴ ποὺ περιέχεται στὸν κώδικα. Ὡστόσο ἡ συγκρότηση αὐτοῦ τοῦ κώδικα συνδέεται καὶ μὲ μιὰ εἰδικότερη ἀφορμὴ, πέρα ἀπὸ τὴ γνωστὴ βιβλιοφιλία τοῦ Καρατζᾶ.

Ὅπως ἔδειξαν πρόσφατες ἐρευνες, ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς, ὅταν ἀπέκκτησε, προφανῶς μετὰ τὸ 1761, τὸ ἐπιστολικὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Καραυφύλλη, ἀποφάσισε νὰ συγκροτήσῃ ἓνα χειρόγραφο ἐπιστολάριο.¹² Στὴν

10. Πρόκειται γιὰ τὸν κώδικα ἀρ. 270 τῆς μονῆς Παντελεήμονος τοῦ Ἁθῶ, τὸν ἐπονομαζόμενον «Πινακολόγο», στὸν ὁποῖο σώζονται πίνακες σὲ διάφορα ἔργα, μετὰξὺ ἄλλων καὶ «Πίναξ τῶν ἐν τῷ τοῦ Βαλσαμῶνος συγγράμματι περιεχομένων ἀξιωματικῶν κατὰ τὸν Λάμπρο «εἶναι ἐν ὅλῳ πιθανώτατα ἔργον τοῦ Κριτίου» (δ.π.), τὸν ἔχει περιγράψει στὸν δεῦτερο τόμο τοῦ ἔργου του *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων*, Καίμπριτζ 1900, σ. 346.

11. Νέος Ἑλληνομνήμων..., σ. 220–221.

12. Ἀναφέρομαι στὴν ἀνακοίνωσιν τῆς Μάχης Παῖζη-Ἀποστολοπούλου, «Ἐνα ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο ἀλληλογραφίας μετατρέπεται σὲ ἐπιστολάριο. Μία περίπτωσις τοῦ 18ου αἰῶνα», ποὺ παρουσιάστηκε στὸ Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιον μὲ θέμα «Νεοελληνικὴ Ἐπιστολογραφία (16ος–19ος αἰῶνας)» ποὺ διοργάνωσε τὸν Μάρτιον τοῦ 2003 τὸ Κέντρο Ἑρεῦ-

ἀρχὴ ἔθεσε μιὰν ἐνότητα ποὺ περιεῖχε ἐπιστολικοὺς τύπους, στὴ συνέχεια χρησιμοποίησε ὡς ὑποδείγματα ἐπιστολὲς ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Καρυοφύλλη καὶ στὸ τέλος προσέθεσε ὕλικὸ μὲ τὸ ὁποῖο ἔκλειναν συνήθως τὰ ἐπιστολάρια τῆς ἐποχῆς, ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους κτλ. Οἱ μικρὲς διαστάσεις ποὺ εἶχε τὸ ὕλικὸ ποὺ ἀποφάσισε νὰ συσταχῶσι τὸν ὁδήγησαν φαίνεται στὴν ἰδέα νὰ συμπεριλάβει στὸ ἐπιστολάριο ποὺ συγκρότησε ἐπιστολές, καθὼς καὶ σχεδιάσματα ἐπιστολῶν, ποὺ εἶχαν μικρὲς διαστάσεις. Ὅ,τι ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὴν πρώτη συναγωγὴ τὸ συστάχωσε στὸν δεῦτερο κώδικα, αὐτὸν ποὺ ἐξετάζουμε, προσθέτοντας ἐπιστολὲς καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀρχεῖα καὶ ἐμπλουτίζοντας, καὶ τὸν κώδικα αὐτόν, μὲ Πίνακα περιεχομένων. Ἀς σημειωθεῖ τέλος ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Καρατζᾶς δημιούργησε ἕναν τρίτο κώδικα μὲ ἐπιστολικά κείμενα, τὰ ὁποῖα ἀντέγραψε ἀπὸ διάφορες πηγές.

V

Τὸ τελευταῖο καὶ πάντα χρήσιμο ἐρώτημα ἀφορᾷ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς πορείας ποὺ ἀκολούθησε ὁ κώδικας ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Καρατζᾶ ὡς τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας στὴν ὁποία, ὅπως θὰ δοῦμε, βρίσκεται ἀπὸ τὴ δευτέρη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰώνα.

Ἀς σημειώσουμε πρῶτα πὼς οἱ δύο κώδικες ποὺ συγκρότησε ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς μὲ πρωτότυπο ἐπιστολογραφικὸ ὕλικὸ δὲν εἶχαν κοινὴ τύχη. Ὁ πρῶτος, τὸ ἐπιστολάριο, ἐντοπίζεται στὴν ἀθωνικὴ μονὴ Ἐσφιγμένου πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα: ἔκεῖ τὸν βρίσκει ὁ Μινωίδης Μηνᾶς τὸ 1841 καὶ τὸν περιγράφει. Στὸ ἀθωνικὸ μοναστήρι ὅμως θὰ μείνει ἀκόμα σαράντα μόνο χρόνια, ἀφοῦ τὸ 1883 βρίσκεται στὰ χέρια τοῦ Μανουὴλ Γεδεών στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ πάρει, λίγο ἀργότερα, τὸ δρόμο ποὺ θὰ τὸν ὁδηγήσει στὴν Bibliothèque nationale —royale τότε— στὴ Παρίσι: στοὺς χειρόγραφους κώδικές της ἐντάσσεται τὴν 21η Φεβρουαρίου τοῦ 1885.¹³

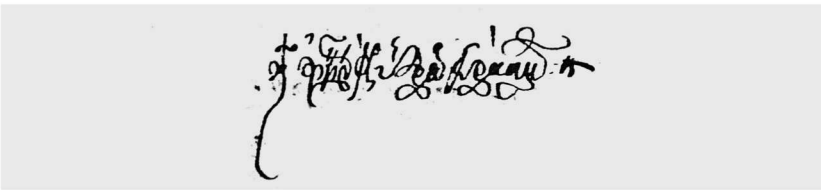
Ὁ δεῦτερος κώδικας, ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἄμεσα, ἀκολούθησε ἄλλο «δρομολόγιο». Γνωρίζουμε βέβαια ὅτι ὁ Σπυρίδων Λάμπρος τὸν ἐντόπισε καὶ τὸν μελέτησε στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα στὴν Ἀθήνα, στὴ βιβλιοθήκη

νης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ θὰ δημοσιευτεῖ στὰ Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου ποὺ θὰ ἐκδοθοῦν τὸ 2004.

13. Γιὰ ὅλα αὐτὰ καὶ τὶς σχετικὲς βιβλιογραφικὲς παραπομπὲς βλ. τὴ μελέτη ποὺ ἀναφέρω στὴν προηγούμενη σημείωση.

τοῦ Ἰωάννη Δ. Ράλλη, ἀλλὰ ἡ πορεία ποὺ ἀκολούθησε γνώρισε ἕναν τουλάχιστον ἐνδιάμεσο σταθμό. Ἴδου γιατί.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα ὑπάρχουν κάποιες δοκιμὲς κονδυλίου ἀλλὰ καὶ κάποιο ἄλλο ἀποκαλυπτικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν πορεία του, μία «μονοκονδυλικῶς γεγραμμένη... ἐπιγραφή». Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος διάβασε ἀπὸ αὐτὴ τὴν «ἐπιγραφήν» μόνο τὸ πρῶτο τμήμα: † Ὁ Αἰγίνης. «Τὰ λοιπὰ [εἶναι] δυσζύμβλητα» μᾶς βεβαίωσε ὁ διακεκριμένος παλαιογράφος.¹⁴ Ὅ,τι ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ διαβάσει στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα ὁ Λάμπρος μποροῦμε νὰ τὸ ἀναπληρώσουμε ἀπὸ ὅσα στοιχεῖα μᾶς δίνει ἡ παρὰλληλη ἱστορία ἐνὸς ἄλλου χειρόγραφου κώδικα, ποὺ φαίνεται πὼς ἀκολούθησε τὴν ἴδια περίπου πορεία ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὴν Ἀθήναι. Ἀναφέρομαι στὸν κώδικα ποὺ περιέχει νομοκανονικὴ ὕλη, κώδικα ποὺ συγκροτήθηκε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Καρατζά καὶ πέρασε, καὶ αὐτός, ἀπὸ τὴν ἴδια βιβλιοθήκη, τῆς οἰκογένειας Ράλλη.¹⁵ Στὸν κώδικα αὐτὸν σώζεται ἡ κτητορικὴ ὑπογραφή: † ὁ



Χρ Σπουδαστηρίου Νεοτέρων Χρόνων Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων
(olim Κουρίλα 5), φ. 160^v

Αἰγίνης καὶ Ὑδρας Γεράσιμος. Κατὰ συνέπεια, τὰ δυσζύμβλητα ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ διαβάσει ὁ Λάμπρος θὰ πρέπει νὰ ἦταν οἱ λέξεις: καὶ Ὑδρας Γεράσιμος. Ὁ Αἰγίνης καὶ Ὑδρας Γεράσιμος λοιπὸν ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς κτήτορες τοῦ κώδικα καὶ ἡ «μονοκονδυλικῶς γεγραμμένη... ἐπιγραφή» ἦταν ἡ κτητορικὴ ὑπογραφή αὐτοῦ τοῦ μεταγενέστερου κατόχου τοῦ κώδικα. Τὸ γεγονὸς πάντως ὅτι ὁ Γεράσιμος ὑπογράφει ὡς «Αἰγίνης καὶ Ὑδρας» καὶ ὄχι ὡς «Ὑδρας καὶ Σπετσῶν» ἢ «Κορινθίας καὶ Ἀργολίδος», μητροπόλεις ποὺ ἀνέλαβε μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσδιορίσουμε τὴν περίοδο στὴν

14. Νέος Ἑλληνομνήμων..., σ. 206.

15. Βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαηλάρης – Μάχη Παῖζη, «Ἐνα περιώ-
νυμο νομικὸ χειρόγραφο ποὺ ἐλάμβανε: τὸ “χειρόγραφον Γ, τοῦ Γερασίου Ἀργολίδος”.
Ἐνας ἄγνωστος κώδικας τοῦ Νικολάου Καρατζά», Ἑλληνομνήμων 45 (1995), 85–109.

ὅποια ἔγινε κτήτορας καὶ τῶν δύο αὐτῶν κωδίκων. Εἶναι τὸ διάστημα 1813–1833, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὅποια διετέλεσε μητροπολίτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας τὴν ὅποια μνημονεύει στὴν κτητορικὴ ὑπογραφή του.¹⁶ Μολονότι δὲν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε πῶς ὁ χειρόγραφος αὐτὸς κώδικας ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, ποὺ πέθανε στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα,¹⁷ ἔφτασε, τὸ νωρίτερο τὸ 1813, στὰ χέρια τοῦ Αἰγίνης καὶ Ὑδρας Γερασίμου, δὲν μπορούμε δηλαδὴ νὰ ἐντοπίσουμε τοὺς τυχὸν ἐνδιάμεσους κτήτορες,¹⁸ ἢ πορεία του μετὰ τὸν Γεράσιμο εἶναι γνωστὴ: καταγόμενος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ράλλη, ὁ Γεράσιμος κληροδότησε καὶ τοὺς δύο κώδικες στὸν Γ. Α. Ράλλη. Στὴ βιβλιοθήκη μέλους τῆς ἰδίας οἰκογένειας, τοῦ Ἰωάννη Δ. Ράλλη, ὁ Σπυρίδων Λάμπρος θὰ ἐντοπίσει καὶ θὰ μελετήσῃ τὸν κώδικα ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει· στὴν ἰδία βιβλιοθήκη ὁ Zachariae von Lingenthal εἶχε μελετήσῃ, λίγες δεκαετίες πρὶν, καὶ εἶχε ἐντοπίσει ἐνδιαφέρουσα ὕλη στὸν ἄλλο, τὸν νομοκανονικοῦ περιεχομένου κώδικα.¹⁹ Ἡ κοινὴ ὅμως πορεία τῶν δύο κωδίκων σταματᾷ ἐδῶ. Ὁ κώδικας ποὺ μελετοῦμε θὰ περιέλθῃ στὸν Τομπᾶζη Μαυροκορδάτο, ὁ ὁποῖος στὴ συνέχεια θὰ τὸν δωρίσῃ στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας· στὸ Βουκουρέστι θὰ φτάσῃ μὲ τὶς φροντίδες τοῦ Ρουμάνου πρέσβη στὴν Ἀθήνα Ν. Filodor καὶ θὰ ἐνταχθεῖ στὴ ρουμανικὴ βιβλιοθήκη πρὶν ἀπὸ τὸ 1920.²⁰ Ὁ ἄλλος κώδικας θὰ πωληθεῖ στὴν Ἀθήνα τὸ 1944 στὸν Εὐλόγιο Κουρίλα γιὰ νὰ περιέλ-

16. Βλ. γιὰ ὅλα αὐτὰ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαηλᾶρης – Μάχη Παῖζη, «Ἐνα περιώνυμο νομικὸ χειρόγραφο...», ὅ.π., σ. 101–102.

17. Βλ. τὰ τελευταῖα πορίσματα γιὰ τὸ χρόνον θανάτου του στὴ μελέτη τῆς Μάχης Παῖζη–Ἀποστολοπούλου, «Δημήτριος Ραμαδάνης, ἕνας ἱστοριογράφος τοῦ 18ου αἰώνα σὲ ἀφάνεια», Ὁ Ἑρανιστὴς 20 (1995), 24.

18. Γιὰ τὸν χειρόγραφο κώδικα μὲ νομοκανονικὸ περιεχόμενο ἔχουμε τὸ ὄνομα ἐνὸς πιθανοῦ ἐνδιάμεσου κτήτορα: «Νικόλαος Πανάκης Ὁρολογᾶς» ἔχει σημειωθεῖ στὸ recto τοῦ ἀρχικοῦ παράφυλλου δηλώνοντας προφανῶς ἕναν κτήτορα, βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαηλᾶρης – Μάχη Παῖζη, «Ἐνα περιώνυμο νομικὸ χειρόγραφο...», ὅ.π., 101–102.

19. K. E. Zachariae von Lingenthal, «Mitteilungen über eine Handschrift des Gerasimos Byzantios, Bischofs von Aegina und Hydra», *Monatsberichte der königlich-preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus dem Jahre 1880*, Βερολῖνο 1881, σ. 79–81.

20. Βλ. ὅσα σχετικὰ ἀναφέρει ὁ Νέστωρ Καμαριανὸς στὸ εἰσαγωγικὸ του σημείωμα πρὶν περιγράψῃ ἀναλυτικὰ τὸν κώδικα καὶ τὴ βιβλιογραφία ποὺ δίνει, Nestor Camariano, *Catalogul...*, ὅ.π., σ. 72–73. Πρόκειται ἴσως γιὰ τὸν Δημήτριο Τομπᾶζη Μαυροκορδάτο, βουλευτὴ Ὑδρας καὶ ὑπουργὸ–γενικὸ διοικητὴ Κρήτης.

θεί τελικά, τὸ 1991, στὸ Σπουδαστήριό Ἱστορίας Νεοτέρων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.²¹

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρίτο κώδικα ποὺ ὁ Καρατζᾶς δημιούργησε ἀντιγράφοντας ὁ ἴδιος ἐπιστολικά κείμενα ἀπὸ διάφορες πηγές, μποροῦμε νὰ ἐντοπίσουμε καὶ γι' αὐτὸν κάποιους σταθμοὺς στὴν πορεία του. Στὰ 1857 ὁ Χίου Νεόφυτος μὲ ἐπιστολή του πρὸς τοὺς ἐκδότες τοῦ περιοδικοῦ *Πανδώρα* γνωστοποιεῖ ὅτι ἀπέκτησε δύο κώδικες, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἓνας εἶναι αὐτὸς ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει.²² Δεδομένου ὅτι ὁ Νεόφυτος ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Χίου καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ νησί τὴν ἀμέσως προηγούμενη χρονιά, εἶναι πιθανὸ νὰ βρῆκε τὸν κώδικα στὴ Χίο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ τὸν ἀπέκτησε. Ἡ συνέχεια τῆς ἱστορίας τοῦ κώδικα εἶναι γνωστή. Ὁ Νεόφυτος Χίου, ποὺ ἀπὸ τὸ 1865 εἶχε μετατεθεῖ στὴ μητρόπολη Δέρκων, θὰ τὸν δωρίσει τὸ 1872 στὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως, στὴ βιβλιοθήκη τοῦ ὁποῖου θὰ πάρει τὸν ταξινομητικὸ ἀριθμὸ 10²³ θὰ καταλήξει στὴν Ἀγκυρα, στὴν Τουρκικὴ Ἱστορικὴ Ἑταιρεία (*Türk Tarih Kurumu*), ὅπου, ὅπως εἶναι γνωστό, ἔχουν μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸ 1932 οἱ κώδικες τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου.²⁴

21. Βλ. σχετικὰ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαηλάρης – Μάχη Παῖζη, «Ἐνα περιώνυμο νομικὸ χειρόγραφο...», ὁ.π., 85 κ.έ.

22. «Περὶ τινων χειρογράφων», *Πανδώρα* 8 (1857), 305. Ὁ Νεόφυτος ὑπογράφει τὴν ἐπιστολή του ὡς «εἰς τῶν Συνδρομητῶν τῆς Πανδώρας» ἀλλὰ δὲν τίθεται θέμα γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ ἐπιστολογράφου· βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλος–Κεραμεύς, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 17 (1882–1883), 50. Ἀλλὰ καὶ ἡ ταύτιση τοῦ χειρογράφου κώδικα ποὺ ἀναφέρει μὲ τὸν μετέπειτα κώδικα ἀρ. 10 τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως εἶναι εὐκόλη, καθὼς ὁ ἐπιστολογράφος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κεφαλιώδη περιγραφή τοῦ περιεχομένου του («ἐμπεριέχει... σχεδὸν τριακοσίας ἐπιστολάς διαφόρων λογίων ἀνδρῶν»), μᾶς δίνει τὴν ἐπιγραφή ποὺ ἔφερε («Ἐπιστολαὶ διαφόρων μεταγενεστέρων Ἑλλήνων» σοφῶν, ἀπὸ τοῦ ,αφ' Σωτηρίου ἔτους ἕως τοῦ ,αψνα'») καὶ δημοσιεύει τὸ ἐπίγραμμα ποὺ ὑπῆρχε στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα. Στοιχεῖα ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὸν ταυτίσουμε μὲ βεβαιότητα μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἀργότερα θὰ περιγράψῃ ἀναλυτικὰ ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος–Κεραμεύς (βλ. τὴν ἐπόμενη σημείωση). Στὴν ἐπιστολή του ἀναφέρει καὶ ἓνα ἀκόμα κώδικα ποὺ ἀπέκτησε, τὸν ὁποῖο θὰ δωρίσει, καὶ αὐτόν, στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως: πρόκειται τὸν ἀρ. 9.

23. Ἀθ. Παπαδόπουλος–Κεραμεύς, «Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*. Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπή. Παράρτημα τοῦ Κ'–ΚΒ' τόμου, Κωνσταντινουπόλη 1892, σ. 82–95. Ὅταν ὁ Νεόφυτος δώρισε τὸν κώδικα ἦταν πλέον μητροπολίτης Δέρκων.

24. Βλ. Paul Moraux, *Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire. Catalogue des manuscrits grecs (Fonds du Syllagos)*, Ἀγκυρα 1964, σ. XVIII–XIX, 23–25 & 206–207.

Ἐς σημειωθεί τέλος πὼς ἡ ἔρευνα ἔχει ἐντοπίσει ὅτι στὴ Χίο βρῖσκονταν τὸν 19ο αἰῶνα καὶ ἄλλοι κώδικες προερχόμενοι ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ· γιὰ παράδειγμα, ὁ κώδικας ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν δημοσίευσε ἓνα τμῆμα τοῦ ποιήματος, τῆς «ριμάδας» τοῦ Βαρνάβα τοῦ Κύπριου γιὰ τὴν πυρκαγιὰ ποὺ κατέστρεψε τὸν Γαλατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1696. Κατὰ δήλωση τοῦ Γεδεὼν, ὅ,τι δημοσίευσε προερχόταν ἀπὸ «ιδιωτικὸν κώδικα σωζόμενον νῦν ἐν Χίῳ» ἀπὸ ὅπου ὁ Χίος ἱστορικὸς Κ. Ν. Κανελλάκης —καὶ πιθανότατα κτήτορας τοῦ κώδικα— εἶχε μεταγράψει γιὰ χάρη του «κεφάλαιά τινα ἐκ τούτου τοῦ χειρογράφου».²⁵ Ἀλλὰ ἐδῶ ἀνοίγει ἓνα ἄλλο κεφάλαιο ποὺ θὰ χρειαστεῖ μιὰ ἄλλη παραγμάτευση.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

25. Ἡ πρώτη μνεία τοῦ κώδικα αὐτοῦ γίνεται ἀπὸ τὸν Γεδεὼν στὸ μελέτημά του «Ἐκκλησίαι βυζαντινὰ ἐξακριβούμεναι, κυρίως δὲ ἡ Θεοτόκος τῶν Κύρου», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 20 (1900), 27 σημ. 4 καὶ ἐπανερχεταί στὴ μελέτη του *Ἐορτολόγιον Κωνσταντινουπόλεως προσκυνητοῦ. Προσάρτημα*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 49· βλ. γιὰ ὅλα αὐτὰ, ὅπως καὶ γιὰ τὴν τύχη τοῦ κώδικα αὐτοῦ σήμερα, τὴ μελέτη τῆς Μάχης Παῖζης-Ἀποστολοπούλου, «Βαρνάβας ὁ Κύπριος καὶ ἡ πυρκαγιὰ τοῦ 1696 στὴν Κωνσταντινούπολη», *Ὁ Ἑρμηνεύτης* 23 (2001), 26–29. Ὁ Γ. Κ. Παπάζογλου, ποὺ φαίνεται νὰ μὴ γνωρίζει τίς νεότερες αὐτὰς ἔρευνες γιὰ τὸν κώδικα, τὸν κατατάσσει στὰ «χρφ τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ μὴ ἐντοπιζόμενα εἰσέτι», «Νέα ἄγνωστα χειρόγραφα τοῦ λόγιου Φαναριώτη Νικολάου Καρατζᾶ», *Ἀπὸ Φωνῆς* 1 (2000/2001), 16–18 καὶ 27. Ὁ Κ. Ν. Κανελλάκης εἶχε στὴν κατοχὴ του ἄλλους δύο κώδικες ποὺ σήμερα βρῖσκονται στὴ βιβλιοθήκη «Ὁ Κοράης» τῆς Χίου μὲ τοὺς ταξινομητικοὺς ἀριθμοὺς 1 καὶ 26· βλ. Ἀγαμέμνων Τσελίκας, *Τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Χίου «Ὁ Κοράης»*, Ἀθήνα 1984, σ. 7–9 καὶ 65.